

דין הרואה ערי יהודה בחרבנו

בגמרא מועד קטן דף כו, א נאמר: "ת"ר, ואלו קרעין שאין מתאחין... ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים, וקורע על מקדש ומוסיף על ירושלים... ערי יהודה מגלן? דכתיב (ירמיהו מא) ויבואו אנשים משכם משלו ומשומרון שמונים איש מגלחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה' וגו'. א"ר חלבו אמר עולא ביראה א"ר אלעזר, הרואה ערי יהודה בחרבנו אומר 'ערי קדשך היו מדבר', וקורע; ירושלים בחרבנה אומר 'ציון מדבר היתה, ירושלים שממה', וקורע; בית המקדש בחרבנו אומר 'בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה', וקורע".

לכאורה קשה מקור הדין המובא בגמרא בדבר חובת הקריעה על ערי יהודה, שהרי מפשט הפסוק שם משמע שקרעו על חרבן בית המקדש, שכן כתוב 'ויבואו אנשים משכם... ובידם מנחה ולבונה להביא בית ה''. מוכח שעדיין לא ידעו על חרבן בית המקדש, וכשנודע להם קרעו. וכן מפרש רש"י שם: "כשנסעו מביתם לא היו יודעים בחרבן הבית ובדרך שמעו וקרעו בגדיהם וגלחו זקנם"; וכן פירשו רד"ק ואברבנאל שעל חרבן בית המקדש היתה הקריעה. ואת הברייתא המובאת במועד קטן דף כו, א — 'אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים קורע' — יפרשו: השומע בזמן החרבן חייב לקרוע בכל מקום שהוא נמצא בו, ואילו הרואה קורע משהגיע לצופים.

וכבר התקשה בפסוק זה ב'בית יוסף' סימן תקסא וז"ל: "וק"ל דכיון דבגמרא מייתי לה מדכתיב ויבואו אנשים משכם משילה ומשומרון מגלחי זקן וקרועי בגדים, הול"ל דעל כל ערי ישראל קורעין, דהא הגי עיירות ערי ישראל הם, ולא ערי יהודה. ישמא י"ל דהני לא קרעו בגדיהם עד שראו המצפה שהיא ערי יהודה". הב"ח שם דן אף הוא במשמעות הפסוק, וז"ל: "ובגמ' ערי יהודה מגלן, דכתיב 'ויבואו אנשים' וגו', מקרא זה כתוב בירמיהו במעשה גדליה אחר החרבן, שכבר היו ערי יהודה חריבות וכשנסעו ממקומם לא ידעו בחרבנם, וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו. ומ"ש הכתוב 'ויבואו אנשים' וגו', אינו לומר שקרעו על שכם ושלה ושומרון שהן ערי ישראל, אלא לומר כי שם ביתם, ונעקרו לילך ליהודה להביא מנחה בית ה', ובדרך שמעו כי נחרב וקרעו בגדיהם, וזה פשוט. ולא הוצרכתי לכתבו אלא מפני שראיתי בב"י דק"ל כיון דכתיב 'ויבואו אנשים' וגו'. והני עירות ערי ישראל הם הול"ל דעל כל ערי ישראל קורעין ולא דק, ואיכא למידק ודילמא לא קרעו בגדיהם

מפני חרבן יהודה, אלא מפני חרבן הבית ששמעו בדרך, שזהו פשוטו של מקרא, וכן פ' רש"י והרד"ק שם, דקרעו בגדיהם על חרבן בית המקדש... ונ"ל דמאחר שלא הגיעו אז אלא למצפה, שהיא אחת מערי יהודה, לא היה להם לקרוע על המקדש, עד שיגיעו שם ויראו חרבנם סמוך להם כמו הצופים לירושלים, אלא בע"כ דקריעתם היתה בשביל חרבן מצפה שראו אז סמוך להם שהיא אחת מערי יהודה.

אך קשה לשניהם, מניין להם שהקריעה היתה על ראיית מצפה בחרבנה, שהרי פשט הפסוק הוא כי הגיעה לאזנם השמועה על חרבן הבית ולכן קרעו. אלא נראה שהב"ח לשיטתו, דלקמן מביא הב"ח את הברייתא שהזכרנו 'אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים קורע', וז"ל: "והכי משמע בברייתא דאף השומע ואינו רואה כיון שהגיע לצופים קורע, אבל ברואה אפילו ברחוק הרבה יש לו לקרוע". למדנו מדבריו, שלא היה להם לקרוע על חרבן בית המקדש בזמן ששמעו, מפני שרחוקים היו מירושלים, ומוכח שקרעו דווקא בראותם את המצפה שהיא מערי יהודה.

המהרש"א בחידושי אגדות מועד קטן דף כו, א מפרש שהקריעה היתה על חרבן הבית, ומוסיף שם וז"ל: "ונראה הא דנקט תלמודא ערי יהודה בחרבנו ולא ערי ישראל, משום דהתנא דידן לאחר חרבן בית שני איירי, ולא היו ידועין רק ערי יהודה, דלא עלו מבבל בבנין בית שני, רק יהודה וקצת בנימין, וי' שבטים שגלו לחלח וחבור לא עלו". הרי שלדעת המהרש"א, אף על פי שהפסוק עוסק בחרבן הבית, בכל זאת למד התנא דין קריעה על כל הערים. אלא שבזמנו היו רק ערי יהודה, שרק הם עלו מבבל. ואפשר שסברת המהרש"א תלויה בדין המובא בגמרא ברכות דף גח: "הרואה ערי ישראל בישובן מברך ברוך מציב גבול אלמנה, בחרבנו מברך ברוך דיין האמת". ושם לאו דווקא בערי יהודה נאמר דין זה, אלא בכל ערי ישראל. לכן כתב המהרש"א שהדין יכול להיות על כל ערי ישראל (לדעת שאר הפוסקים, נראה שמבחינים בין ברכת 'ברוך דיין האמת' שהיא על ערי ישראל לבין חובת הקריעה שהיא דווקא על ערי יהודה).

על כל פנים ברור מכל הפוסקים, שרק על ערי יהודה קורעין, ולא על ערי ישראל, כפי שכתב הרמב"ם בהלכות תענית ה, טז ובהלכות אבל ט, ב. ושם בהל' י, וז"ל: "ומניין שקורעין על ערי יהודה וירושלים ועל המקדש שחרב שנאמר ויבואו וגו', וכן בטור יורה דעה סי' שמ. אמנם בטור אורח חיים סי' תקסא כתב 'הרואה ערי ישראל', אבל כבר כתב הבית יוסף שם; "וערי ישראל דכתיב הכא לאו דוקא, וכן המנהג שלא לקרוע אלא על ערי יהודה דוקא"; וכן כתב הב"ח שם.

ויש להבין הטעם למה חילקו בזה בין ערי יהודה לערי ישראל. בפאת השלחן פרק ג, א כתב, שהטעם שקורעין על ערי יהודה דווקא, משום 'ששם היתה עיקר המלוכה'. ואמנם מן האמור בבבואת נתן לדוד (שמואל ב ז) "והקימתי את זרעך אחריו... והקימתי את ממלכתו. הוא יבנה בית לשמי, וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם". ובתהלים קלב, יא "ושבע ה' לדוד, אמת לא ישוב ממנה, מפרי בטנך אשית לכסא לך, כי בחר ה' בציון אותה למושב לו... שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי", נמצאנו למדים על הקשר שבין בית המקדש ומלכות בית דוד. ומהנאמר בבבואת אחיה

השילוני לירבעם (מלכים א יא): "ולבנו אתן שבט אחד, למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני בירושלים, העיר אשר בחרתי לי לשום שמי שם", למדנו שמלכות דוד הצטמצמה על פי נביא למלכות יהודה בלבד. ולכן הקריעה על ערי יהודה היא על אבדן מלכות בית דוד, שהיא המלכות הקבועה, והיא המלכות הקשורה עם בניין בית המקדש.

וייתכן לומר שקורעים על ערי יהודה דווקא, משום הקדושה המיוחדת שיש בהם, שכן מצינו בגמרא סנהדרין דף יא: "תנו רבנן, אין מעברין את השנה אלא ביהודה ואם עיברוה בגליל מעוברת. העיד רבי חנניא איש אונו, אם עיברוה בגליל אינה מעוברת, אר"י בריה דר"ש בן פזי, מאי טעמא דחנניה איש אונו, אמר קרא לשכנו תדרשו ובאת שמה, כל דרישה שאתה דורש לא היא אלא בשכנו של מקום". וכן כתב הרמב"ם בהלכות קידוש החדש ד, יב: "ואין מעברין את השנה אלא בארץ יהודה שה שכינה בתוכה שנאמר לשכנו תדרשו". וכן בדברי היד רמ"ה בסנהדרין שם: "שכל ארץ יהודה בכלל שכנו של מקום מאחר שבית המקדש בגוה, כולה חדא נחלה וחדא חלוקה הואי". הרמב"ן בחידושיו למועד קטן דף כו, א כותב: "ואם קרע על ירושלים תחילה, אינו קרע על שאר ערי יהודה, שכבר קרע לקדושה שבכולן". ומדבריו משמע שהקריעה היא מצד הקדושה המיוחדת שיש לערי יהודה.

על פי הטעמים שהזכרנו — אם מצד עיקר המלוכה, ואם מצד קדושת שכנו של מקום — כוונת הגמרא: ערי יהודה — לאו דווקא נחלת שבט יהודה, אלא נחלת מלכות יהודה, הכוללת בתוכה אף נחלת שבטי בנימין ושמעון. וכן משמע מהפסוק המובא בגמרא שקריעתם היתה על המצפה שהיא מנחלת בנימין, על פי מה שפירשוהו הב"ח והבית יוסף, שהקריעה היתה על חרבן מצפה, ואילו לדעת שאר המפרשים והפוסקים שביארו שהקריעה היתה על חרבן בית המקדש. ונראה שפסוק זה מובא בגמרא כדי לשמש לנו מעין אסמכתא, שמעצם העובדה שהקריעה נעשתה ליד מצפה שהיא מערי יהודה, נלמד את חובת הקריעה על ערי יהודה.

לגבי הקריעה על חברון הובא בברכי יוסף' לשליח חברון החיד"א ז"ל, וז"ל: "כתב מר זקני הרב חסד לאברהם זלה"ה בהגהותיו כ"י, מה שנהגו העולם שלא לקרוע על חברון תוב"ב, שמעתי משם גדולים לפי שהיתה מערי מקלט, מערים שנתנו ללויים ולא מערי יהודה מקריא עכ"ל. וכתב בגיליון בר ברתיה מורנו הרב הגדול בדורו מוהר"ר אברהם יצחקי זלה"ה, לא ידעתי מי הגדולים האלה, אמנם יהיה מי שיהיה דברים חלושים הם עכ"ל. אף אגן בעניותין אמינא דאין לסמוך על זה".

הרב בצלאל זולטי (בספר הזכרון, דובב שפתי ישנים) רוצה לבאר את דברי ה'חסד לאברהם' על פי משנה במסכת מעשר שני ה, יד: "מכאן אמרו, ישראל וממזרים מתודים, אבל לא גרים, ולא עבדים משוחררים, שאין להם חלק בארץ. ר"מ אומר, אף לא כהנים ולויים שלא נטלו חלק בארץ. ר' יוסי אומר, יש להם ערי מגרש". ובירושלמי שם גרסינן לפי ביאור הגר"א, למחלוקת ניתנו, דברי ר' יוסי, רמ"א, לבית דירה ניתנו. פירוש, לפי ר' יוסי שסובר למחלוקת ניתנו, היינו שניתנו ללויים בתורת חלוקה, כחלק שאר השבטים, ולפיכך הם מתודים, שהרי יש להם חלק בארץ. ור' מאיר סובר לבית

דירה ניתנו, כלומר לא ניתנו להם אלא לבית דירה בלבד, ואין גוף הקרקע שלהם, ולכן אינם מתוודים שהרי אין להם חלק בארץ. הרמב"ם פסק להלכה כר' יוסי בהלכות מעשר שני א, יז: "כהנים ולויים, מתוודים שאף על פי שלא נטלו חלק בארץ יש להם ערי מגרש". דהיינו ערי מגרש שיש להם זה בכלל חלוקת הארץ, וערי מגרש הם חלק הכהנים והלויים. ואם כן כדון גהגו העולם שלא לקרוע על חברון, לפי שהיתה מערי מקלט שנתנו ללויים ולא מערי יהודה מקריא, ועיין בית יוסף אורח חיים סי' תקסא, דרך על ערי יהודה קורעין, ולא על שאר ערי ישראל, ועיין ב"ח שם. עד כאן תורה דבריו.

ואולם טעם זה אינו הולם את דעת הפוסקים, שהקריעה היא לאו דווקא על ערי שבט יהודה אלא על ערי מלכות יהודה. ומובנת לשיטתם היטב השגת החיד"א, שהרי גם על נחלת בנימין קורעין, ואם כן אף שחברון נחלת הלויים, מכל מקום יש לקרוע על ראייתה.

היוצא לנו מדברי הפוסקים, שמדינא יש חובת קריעה על כל ערי מלכות יהודה. ואולם בזמננו לא נוהגין לקרוע על ערי יהודה (זולת ירושלים). הגאון רי"מ טוקציניסקי זצ"ל בספרו 'ארץ ישראל' (סי' כב, א) נתן שני טעמים לדבר: "חדא: כי ערי יהודה אינם ידועות כיום בגבולותיהן, וגם אותם העיירות הידועות כערי יהודה, לא ידוע אם הן במקומן. שנית: בזמננו כשבאים לירושלים מצד מערב לא מצד דרום אין פוגעין על ערי יהודה". מדבריו בטעמו הראשון למדנו, שאם היינו יודעים בוודאות את מקומה של עיר חרבה, היינו צריכים לקרוע עליה, אך היום שאין יודעים אין קורעים.

ועל טעמו השני שבאים לירושלים מצד מערב ולכך אין לקרוע, יש להעיר שעתה לאחר מלחמת ששת הימים כשכל יהודה תחת שלטון ישראל וזכינו שבאים לירושלים מכל צדדיה, שוב אין טעם זה מועיל לפטור מקריעה. אלא שבנוסף לטעמו הראשון של הגרי"מ טוקציניסקי השייך גם עתה, כשאנו דנים בחיוב הקריעה לאחר שחרורם של ערי יהודה במלחמת ששת הימים ושיבתן לשלטון ישראל, עלינו לשוב ולברר גם את גדר המושג 'בחורבנן', כדי לברר אם חשובים בחורבנן אף עתה. ואמנם בכפתור ופרח' פרק ששי כתב: "ונראה כי חורבנן אינו רוצה לומר שיהיו מאין אדם, אלא שאין שם ישראל בישובן, שהרי שכם, שילה ושומרון לא היו חרבים לגמרי כשבאו אותן השמונים איש". ובפשטות משמע, שבמה שכתב 'אין שם ישראל בישובן', רצה לומר שאין עיקר הישוב במקום קיים, או שאין הישוב במקום שלם. ולפי זה נראה מדבריו שמקום שבו ישוב ישראל הוא בשלמותו, אינו חשוב חרב ואף שהוא תחת שלטון זרים, שהרי שכם, שילה ושומרון תחת שלטון נכרים היו. ומכל מקום הוכיח הוא מהקריעה עליהן, שהעדר ישראל בישובן הוא הקובע, ועל כרחיו משום ששלטון זרים כשלעצמו אינו קובע שם חורבן. ומאידך, בהעדר עיקר הישוב או שלמותו, אף תחת שלטון ישראל חשוב חורבן ויש לקרוע.

ברם, אפשר שישראל בישובן היינו דווקא בשיש גם שלטון ישראל, ובלאו הכי אין ישראל בישובן. ולפי זה אף לדעתו של הכפתור ופרח' די בהעדר שלטון ישראל כדי לשוות שם חורבן המחייב לקרוע עליו, והוא הטעם לקריעה על שכם שילה ושומרון.

ולפי זה יש להסתפק אם בהעדר עיקר הישוב או שלמותו, גם כן חשוב חורבן ויש לקרוע או לא.

כמו כן יש להסתפק בדברי ה'בית יוסף' והסוברים כמותו, שב'בית יוסף' סי' תקסא כתב: "ואפשר דכל שהם בידי עו"ג, אע"פ שיש בהם ישוב, בחורבנו מיקרי, וכן עיקר". והב"ח שם הביא ראייה לדבריו דהא מצפה שקרעו עליה, היה שם ישוב עם רב מיהודים וכשדים ואנשי מלחמה, דעדיין לא ידעו הם שנהרג גדליה ואת כל היהודים אשר היו עמו במצפה, ואף על פי כן קרעו בגדיהם מפני שהיתה נכבשת תחת יד מלך בבל (הב"ח לשיטתו שקרעו על מצפה, ולכן הביא ראייה ממצפה שהיה). וכן פסק במגן אברהם סי' תקסא: "אע"פ שיושבים בהם ישראל, כיון שהאומות מושלים עליהם מיקרי חורבן" ובדבריהם מפורש, ששלטון גכרים כשלעצמו קובע שם חורבן, ולכך ערים שתחת שלטון זרים בחורבן הן, ואף שיש בהן ישוב ישראל. ומעתה יש להסתפק, אם טיב השלטון דווקא הוא הקובע אם חורבן הוא אם לא, או שגם מצד הישוב, והיינו שבהעדר הישוב או אולי עיקרו או שלמותו, חשוב חורבן ואף שהוא תחת שלטון ישראל. אפשר שיש להסתפק בזה גם בבירור משמעות טעמו הג"ל של 'פאת השלחן', שכתב שקורעין על ערי יהודה שכן בהן היתה עיקר המלוכה. שיש לעיין בכוונתו, אם רצה לומר שהקריעה היא על ביטול המלוכה והיינו שלטון ישראל, או שלעולם הקריעה היא על ביטול הישוב. אלא שמשמעות מיוחדת יש לביטול הישוב בערים חשובות אלו שבהן היתה עיקר המלוכה.

ולפי כל זה יש כאמור מקום להסתפק בחיוב קריעה על ערי יהודה החרבות לאחר שחרור ערי יהודה מעול זרים והשלטון הוא של ישראל, אם טיב השלטון הוא הקובע, ולכן אף שלא הוחזרה עטרה ליושנה בישוב ישראל בפועל, כיון ששלטון ישראל הוא, ויש אפשרות לישוב, שוב אינן חשובות בחורבן (ובעיקר כשבאזורי המקומות שנגאלו החלו להתישב ישראל בע"ה); או שמצב הישוב בערים אלו קובע גם כן, ולפיכך אף שהשלטון של ישראל, מכל מקום כיוון שבמקומות אלו עדיין אין ישוב ישראל חשובות הערים בחורבן ויש לקרוע.

מן האמור נמצאנו למדים על חיוב הקריעה על ערי יהודה בימינו, שיש לומר שאינן נוהג מטעם שאין אנו יודעים את מיקומן המדויק. ועוד יש להסתפק אם חשובות בחורבן גם לאחר שחרורן ושיבתן לשלטון ישראל.